

Zümrüd NƏZƏROVA

KİV HAKİMİYYƏTİN DÖRDÜNCÜ QOLUNU TƏŞKİL EDƏN SOSIAL-SİYASİ İNSTİTUT KİMİ

РЕЗЮМЕ

Медиа воспринимается в обществе как четвертая ветвь власти. Действительно, некоторые страны уже приводит к изменению рейтинга средств массовой информации в обществе, можно сказать, что средства массовой информации лидируют в управлении обществом. Базовая модель демократического государства, основанного на распределении власти в нашей стране: законодательный, исполнительный и суды власть рассматривается как первые три. Со временем Медиа стало немаловажным, неофициальным четвертым властям после трех государственных органов.

Предоставленный в статье "четвертой власти" формирования концепции, эта концепция была принята для различных функций и функций, связанных с различным направлениям в формировании о котором говорил о поездке в средствах массовой информации.

Ключевые слова: "Четвертая власть", "Четвертая государство", "Эдмунд Берк", "Джон Мильтон", "оппозиция", "проправительственной".

SUMMARY

Media is considered as the fourth authority in society. Even we can say that in some countries this ranking is already changing and the media is starting to lead society. In our country legislative, executive and judicial power which are forming the basis of the model of a democratic state based on the distribution of government are considered as the first three powers. But the "media" becoming more important and powerful over time, is unofficially considered as the "fourth power" after these three government authorities.

The given article is about the formation of the concept of "the fourth power", the media which is directed to creation of function variety related to different directions and functions accepted for this concept.

Key words: "The Fourth Authority", "fourth power". "Edmund Berk", "John Milton", "opposition", "pro-government".

Medianın bilgimiz, fikirlərimiz, davranışımız və hətta dünyanı dərk etmək baxımından böyük təsirə malik olduğu, bugün hər kəsin qəbul etdiyi gerçəkdir. Media xüsusilə gənclərin və uşaqların formalaşmasında ailə, cəmiyyət və dindən daha təsirli ola bilər. Bundan əlavə müasir media bu gün dünyada baş verən hər hansı bir hadisədən dərhal xəbər tutub, onu şərh edəcək operativliyə sahibdir.

Media çox vaxt demokratik toplumu dəstəkləyən bir güc olaraq anlaşılır. Sadə bir misal, millət vəkilliyinə seçkilər zamanı namizəd əgər yaxınımız deyilsə onu yalnız KİV-in təbliği ilə tanıya bilərik. Reklamlar, propaqandalar, afişalar və ya sosial media yolu ilə haqqında məlumat əldə edib güvəndiyimiz, etibar etdiyimiz namizədə səs verərək, onun bizi təmsil etməsinə şərait yaradırıq. Bundan başqa namizəd seçildikdən sonra verdiyi sözlərə sadıq qalıb-qalmadığını da məhz media vasitəsi ilə izləyə bilərik (8).

Medianın "dördüncü hakimiyyət" olması, yuxarıdakı misala nəzər salsaq seçiciyə həm seçim öncəsi, həm də seçim sonrası doğru və qərəzsiz məlumat verməsi ilə onu yönləndirməsində gerçəkləşir.

Jurnalistikaya "dördüncü hakimiyyət" anlayışını ilk dəfə ingilis filosofu və publisisti Edmond Berk gətirmişdir. E. Berk işlətdiyi bu ifadə ilə jurnalistiknin hakimiyyətə və hakim dairələrin fəaliyyətinə nəzarət funksiyasını nəzərdə tuturdu (4, səh.85).

Mahiyyyətindən də görüldüyü kimi, jurnalistika bu epiteti rəsmi qaydada deyil, öz üzərinə götürdüyü öhdəliklə qazanıb. Ona görə də jurnalistikanın müasir nəzəri problemlərinin tanınmış araşdırıcılarından olan Y. Proxorov belə bir fikrində haqlıdır ki, "jurnalistikanın dördüncü hakimiyyət təsəvvürü elmi anlayışdan çox obrazlı ifadə kimi qəbul edilir" (4, səh. 85-86).

Lakin anlayış artıq elmi-nəzəri ədəbiyyatda da görünməyə başlayır və jurnalistikanın ictimai həyatda getdikcə artan rolu bu obrazlı ifadəni reallığa çevirməkdədir.

Qeyd edək ki, jurnalistikanın "dördüncü hakimiyyət" rolu meydana gəlmiş dövlətlərdə onu özündən əvvəlki üç hakimiyyət strukturuna nəzərən təbii olaraq müxalif yöndə görürdülər. Hətta belə bir fikir irəli sürülür ki, "demokratik cəmiyyətdə mətbuat həmişə hakimiyyətin opponentidir" (4, səh. 85). Lakin zamanla bu anlayış nisbətən dəyişməkdədir. Belə ki,

dünyanın bir çox demokratik dövlətlərində media kifayət qədər azad və sərbəst olmasına baxmayaraq "dördüncü hakimiyyət" olaraq iqtidaryönlü fəaliyyət göstərərək xalq dövlətinin ətrafında sıx birləşdirməyə səy göstərir (11). Medianın öz gücündən bu şəkildə istifadə etməsi xüsusilə xarici münaqişələr və dövlətlərarası gərginliklər zamanı ölkədə sabitliyin qorunub saxlanılması baxımından olduqca effektivdir.

Medianın bu cür funksiyalaşmasından, hətta ən demokratik dövlət sayılan ABŞ-da belə yararlanılsa da bu cür media çox vaxt kütlələr tərəfindən "satın alınmış media" kimi qiymətləndirilir (9).

Bunun izahı ilk öncə onunla verilə bilər ki, mətbuat öz azadlığını məhz hakim dairələrə qarşı mübarizə apararaq qazanmışdır və bu azadlığını qoruyub saxlamaq üçün bu gün də mübarizədədir. Bu səbəblə öz gücündən yalnız xalqın rifahı naminə istifadə etməli, hakim orqanların işində nəzarətçi funksiyasını həyata keçirməlidir. Hal-hazırda KİV-in "dördüncü hakimiyyət" kimi hakim orqanların üzərində nəzarət funksiyasını həyata keçirə bilməsi onun zamanla azad və asılı olmayan orqan kimi formalaşma bilməyində öz əksini tapır (10).

Bu mübarizə söz azadlığı və ifadə sərbəstliyi əldə etmək fonunda uzun əsrlər boyu davam etmiş və bu mübarizənin möhtəşəm mücahidləri də olmuşdur.

İngilis pamflet jurnalistikasının ən parlaq nümayəndələri monarxiya əleyhdarları arasında idilər. Onların yaradıcılığı digər ölkələrdə, o cümlədən ABŞ və Fransada burjuva inqilabları liderlərinin görüşlərinin inkişafına güclü təsir göstərmişdir. Onlar azad mətbuatın formalaşmasının tərəfdarı idilər. Onlardan üçün- Con Miltonun, Con Lilbernin və Cerard Uinstenlinin adlarını xüsusilə qeyd etmək lazımdır (7, səh. 65).

Sözün güclü silaha çevrilə bilməsində mühüm dərəcədə əhəmiyyətli şəxslərdən biri də Con Milton olmuşdur. Con Milton şair və yazıçı, publisist və siyasi xadim olub, İngiltərədə burjuva cəmiyyətinin təşəkkül tapması dövründə yaşamış, ölkədə baş verən inqilab illərində hadisələrin içərisində olması onun daha da məşhurlaşmasına şərait yaratmışdır. Miltonun traktat və pamfletləri həmin dövrün ictimai fikrinin inkişafına böyük xidməti olmuşdur. Siyasi pamfletləri onu İngiltərə inqilabı ideoloqlarının birinciləri sırasına çıxarmışdı. Milton klerikalizmin, katolik kilsəsinin əhaliyə verdiyi zülmün tənqidindən başlamış, sonra isə xalq hakimiyyəti ideyalarının təbliğinə keçmişdi.

Müəllifin «Kralın və hökmdarların hüquq və vəzifələri» traktatı I Karlı edamı ilə bağlı məhkəmə hökmünün bilavasitə əsaslandırılmasına xidmət edirdi. 1649-cu ildə yazılmış həmin traktatda xalq hakimiyyəti nəzəriyyəsinin əsas müddəalarını formalaşdıran C. Milton göstərirdi ki, insanlar təbiətdə azad doğulurlar; onların bütün digər canlılar qarşısında üstünlükləri vardır: itaət etmək, boyun əymək üçün deyil, idarə etmək üçün doğulmuşlar (7, səh.65).

Con Milton respublika tərəfdarı idi və İngiltərədə monarxiyanın bərpa edilməsindən sonra da həmin əqidədə qalmışdı. 1650-ci ildə yazdığı «İngilis xalqının müdafiəsi», 1654-cü ildə qələmə aldığı «İngilis xalqının ikinci müdafiəsi», 1660-cı ildə işıq üzünə çıxarılan «Respublika yaratmağın sürətli və asan yolu» əsərlərində öz mövqeyinin üstündə möhkəm durduğunu görürük (7, səh. 66).

Con Miltonun yaradıcılığı haqqında danışarkən onun 1644-cü ildə senzuranın icazəsi olmadan nəşr etdirdiyi «Mətbuat azadlığı haqqında. İngiltərə parlamentinə nitq (Areopagitika)» pamfletindən söhbət açmamaq ədalətsizlik olardı. Müəllif antik publisistlərin, ən əvvəl İsoqratin yaradıcılığı irsinə əsaslanaraq senzuranı qəzəb və nifrətlə pisləmiş, onun zərərliliyini, azad fikrin inkişafına mane olmaqda gücsüzlüyünü sübut etmişdir. Con Milton yazırdı ki, senzura haqqında qanun xeyirxahlığa kömək edə bilməz; bu qanun elmə və alimlərə edilən ən böyük zülmüdür, təhqirdir. Con Milton bu

əsəri ilə mətbuat azadlığını müdafiə edərək yazırdı: «Bir insanı öldürmək düşünən bir canlıyı yox etməkdir. Lakin yaxşı bir kitabı qadağan etmək şəxsi ağılı özünü məhv etməkdir». Con Miltonun pamfletləri yüksək məqsədlər güdən siyasi publisistikanın nümunəsi idi. Parlaq, obrazlı yazılmış bu əsərlərdəki ideyalar ingilis mətbuat azadlığı konsepsiyasının əsasını təşkil etmişdir. Azərbaycanca C.Milton yaradıcılığına müxtəlif illərdə bəzi tanınmış ziyalılarımız müraciət etmişlər. Əli bəy Hüseynzadə hələ 1906-cı ildə C.Miltonun “İtirilmiş cənnət” əsərindən bir parçanı dilimizə çevirərək çap etdirmiş, M.Ə.Rəsulzadə 1911-ci ildə İran qəzetlərinin birində çap etdirdiyi “Mətbuat azadlığı” məqaləsində C.Miltonun mətbuat azadlığı haqqında qeydlərinə maraqlı göstərmişdir (7, 66-67).

Respublikamızda da uzun illər ziyalılarımız tərəfindən hakim dairələrin mətbuatı öz əlinə siyasi vasitəyə çevirməsi əleyhinə mübarizələr gedib. Bu gün biz ölkəmizdə “dördüncü hakimiyyət” kimi medianın tətbiqindən söz açdıqca bu uzun zaman medianın azadlığı uğrunda aparılmış mübarizənin nəticəsidir. Belə ki, mətbuatımızın formalaşması dövrü çar Rusiyasının müstəmləkəçilik illərinə təsadüf etsə də 1918-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması ilə öz müstəqilliyinə qovuşur, lakin bu sevinci uzun çəkmir, 1920-ci ildə bolşeviklər tərəfindən Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süquta uğraması nəticəsində mətbuatımız 70 il ərzində öz “ölü” dövrünü yaşamağa məhkum edilir.

Keçmiş SSRİ rəhbərliyinin, erməni daşnaklarının xalqımızın “düşünən beynini”- ziyalıları, alimləri, yazıçıları, mədəniyyət nümayəndələrini məhv etməyə çalışması, kütləvi sürgünlər, qanlı repressiyalar mənimizin məhvində hesablanmış əməllərdən idi.

Əlbəttə, bu baxımdan totalitar rejimin ünsürlərini özündə əks etdirən qanunvericiliyin yenilənməsi və təkmilləşdirilməsi mühüm məsələlərdən idi.

Mətbuatın bilgiləndirmək, maarifləndirmək, əyləndirmək kimi mühüm funksiyalarının partiya ideyalarının təbliğ, təşviq funksiyaları ilə əvəz edildiyi totalitar, antidemokratik qanunların əksinə olaraq, 1995-ci il 12 noyabr tarixli Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 47, 50 və 71-ci maddələrində söz, fikir və mətbuat azadlığı öz əksini tapdı.

Vətəndaş cəmiyyəti quruculuğunu özünün əsas inkişaf modeli kimi seçən Azərbaycan Respublikası söz və mətbuat azadlığını bəyan edən bir sıra beynəlxalq qanun və konvensiyalara qoşuldu.

Senzura sisteminin mətbuatın inkişafına mənfi təsir göstərdiyini gözəl bilən Heydər Əliyevin 1998-ci il 6 avqust tarixində imzaladığı Fərmanla həm dövlət sirtinin qorunması, həm də hərbi senzura ilə bağlı olan 16 aprel 1992-ci il tarixli fərman ləğv edildi, həmçinin, kütləvi informasiya vasitələri üzərində nəzarətin tətbiq edilməsi ilə bağlı olan 15 aprel 1993-cü il tarixli sərəncam da qüvvədən düşdü. Bunula da mətbuat üzərində tətbiq edilən senzura sistemi tamamilə ləğv edildi.

Daha sonra, 1999-cü il 7 dekabr tarixində Respublikamızda medianın inkişafını təmin edən, dünya təcrübəsinə uyğun olaraq fəaliyyətini nizamlayacaq “Kütləvi İnformasiya Vasitələri” haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu qüvvəyə mindi.

Sonradan bu Qanuna bir sıra dəyişiklik və əlavələr edilərək daha da təkmilləşdirildi və MDB məkanında ən ideal modelə çevrildi.

Məhz bundan sonra müstəqil mətbuatımız ictimai fikrə təsir edən və “dördüncü hakimiyyət” funksiyasını yerinə yetirən real gücə çevrildi.

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 1995
2. Əhmədli Nəsir, Con Milton və onun “Areopagitika” əsəri. B., 2013
3. KİV haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 2000

4. Məmmədli Cahangir; Müasir jurnalistika. Bakı, 2003
5. Məmmədli Cahangir Əbdülməliqoğlu; Jurnalistikanın nəzəriyyəsi və təcrübəsi [Mətn]: dərslik C.Məmmədli; elmi red. K.Niftəliyeva; rəyçi N.Əhmədli, R.Məcid.- B.: [Zərdabi LTD], 2012.- 614 s.
6. Fiktelius E. Jurnalistikanın on qızıl qaydası. Bakı, 2002
7. Vəliyev Həmid; Xarici ölkələrin jurnalistikası tarixi. Bakı, 2012
8. İnternet resursları:
9. <https://indigodergisi.com/2015/05/sehir-efsanesi-dorduncu-kuvvet-medya/>
10. https://en.wikipedia.org/wiki/Fourth_Estate
11. https://en.wikipedia.org/wiki/Fourth_branch_of_government
12. [https://en.wikipedia.org/wiki/Shadow_government_\(conspiracy\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Shadow_government_(conspiracy))

Elmi rəhbər: prof. H.Vəliyev